

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

A Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalom jelvényei, 1938–1945

Sallay Gergely

Témavezető: Dr. Phil. habil. Püski Levente, egyetemi docens

DEBRECENI EGYETEM
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2008

I.

TÉMAVÁLASZTÁS ÉS CÉLKITŰZÉS

Az értekezés a Magyar Királyi Honvédség (és a Magyar Királyi Honvéd Légierő), illetve a leventemozgalom 1938–1945 közötti jelvényeinek tudományos rendszerezése – az eddigi ismeretek összegzése és a legújabb kutatási eredmények közlése.

A magyar nyelv értelmező szótára szerint a *jelvény* „valamely szervezethez való tartozás jelképe; rendszerint fémből készült, meghatározott alakú és színű (kis) lap, amelyen gyakran valamilyen ábra vagy szöveg is van.” Katonai értelemben véve a jelvény az egyenruha, zászló és felszerelés olyan díszét (részét, tartozékát) jelöli, amely egy-egy szembenálló félnek, vagy egy-egy csoportnak (alakulatnak) a másiktól való megkülönböztetését (is) szolgálja.

A ruházaton viselt jelvények mindig is fontos szerepet játszottak az emberiség történetében. A megkülönböztető, hovatartozásnak és meggyőződésnek egyaránt kifejezést adó jelvények rendeltetése értelemszerűen különösen lényegessé vált a szigorú elvek alapján működő katonai szervezeteknél, ahol többek között alá-fölrendeltséget és beosztást is kifejeztek. A Horthy-korban a magyar katonai jelvények alaprendeltetésükön túl az újjáalakuló magyar haderő önállóságának kifejezőeszközei is voltak. A katonai jelvények rendszere szoros összefüggésben állt a hadsereg szervezetével, és a struktúra változásai tükrözik a haderőben végbemenő változásokat is. Hadtörténeti szempontból tehát legalább akkora jelentőséggel bírnak, mint társadalomtörténeti megközelítésben.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy éppen a második világháborúban csaptak össze a XX. század két legjellegzetesebb hatalmi jelképe: a horogkereszt és a vörös csillag által képviselt ideológiák. Ebben a vonatkozásban külön hangsúlyt nyer a vizuális kommunikáció, amelynek az 1938-1945 közötti magyar katonai jelvények is eszközei voltak. A téma összetettségét jelzi továbbá, hogy a vizsgált korszak magyar katonai jelvényei még egyes politikai változásokat is tükröznek, tanulmányozásuk során „kézzelfoghatóvá” válik a nyilas hatalomátvétel, vagy a Magyar Királyság jelképeinek 1945 utáni átértékelődése.

Fontos kiemelni, hogy ilyen jellegű szakmunka magyar vonatkozásban mindaddig nem készült, sem a tárgyalt korszak, sem a magyar hadtörténelem „jelvényekben gazdag” más korszakai viszonylatában. Míg külföldi (amerikai, brit, francia, német, olasz, orosz, osztrák, stb.) kiadványok egész sora foglalkozik a katonai jelvények történetével, szimbolikájával és katalogizálásával, Magyarországon a mindenkori honvédség jelvényeivel eddig csak érintőleg foglalkozott a szakirodalom, azokat elsősorban a katonai egyenruha

részeként és nem önállóan kezelve. Jelentek ugyan meg a témával foglalkozó ismeretterjesztő cikkek és (gyűjtők által összeállított) magánkiadású katalógusok, ezek tudományos szempontból többnyire nem kielégítőek, s gyakran számos tévedést tartalmaznak. Mindeddig tehát nem jelent meg szakmai igényű összefoglaló mű ezen a területen, így a disszertáció hiányt pótol.

A munka szükségességét alátámasztja, hogy mind a muzeológus szakma, mind a gyűjtői társadalom részéről nagy igény mutatkozik a jelvényeket, e speciális tárgycsoportot komplex és tudományos módon bemutató feldolgozásokra. Egy ilyen értekezés tudományos eredményeit ugyanakkor a (had)történész szakma képviselői is hasznosíthatják munkájuk során. A mai magyar haderő katonai jelképeinek tanulmányozásához szintén elengedhetetlen az 1930-1940-es évek magyar katonai jelvényeinek megismerése.

II.

A TÉMA FORRÁSAI ÉS A FELDOLGOZÁS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

A téma speciális jellegének tudható be, hogy bár két politikai rendszer (Horthy Miklós kormányzóságának utolsó szakasza és Szálasi Ferenc államfősége) időszakát foglalja magában a vizsgált történeti korszak, a Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalom jogfolytonossága révén, illetve az elemzett szakterület szempontjából az 1938-1945 közötti periódus egyben kezelendő. A politikai változásoknak a témára gyakorolt hatása természetesen kiemelt hangsúlyt kap. (A dolgozat nemcsak a fent meghatározott időszakban *alapított*, hanem a már korábban létrehozott, ám a tárgyalt korszakban *még használt* katonai jelvényeket is bemutatja. Így tehát tárgyalja a Horthy-kor korábbi szakaszaiban bevezetett katonai jelvények túlnyomó részét is.) A disszertáció két alapegységre oszlik: a téma minden részletét érintő átfogó *tanulmányra*, illetve egy *katalógusra*, amely a témához kapcsolódó, magyarországi köz- és magángyűjteményekben (elsődlegesen a HM HIM Hadtörténeti Múzeumban) fellelhető tárgyi anyag rendszerbe foglalását és szakmai szempontok szerinti közlését szolgálja. Az értekezést emellett – külön kötetben – a teljesség igényével összeállított *képmelléklet*, valamint két szöveges melléklet egészíti ki.

A *tanulmány* elsősorban levéltári és könyvészeti források, valamint a múzeumi gyűjteményi anyag (tárgyak, archív fényképek és dokumentumok) vizsgálatán alapul, de helyenként – írott források hiányában – személyes visszaemlékezésekre (*oral history*) is történik benne utalás. A tanulmány felépítése: általános jelvénytörténeti áttekintés és a tárgyalt korszak témára vonatkozó hadtörténeti háttérét körvonalazó bevezetés után

bemutatásra kerülnek a M. Kir. Honvédelmi Minisztériumban a jelvényrendszer szabályozására tett kísérletek, illetve azok eredménye, vagyis a csapatjelvényeknek, szolgálati jelvényeknek, ügyességi jelvényeknek és a különféle megkülönböztető jelvényeknek az 1940-es évek első felében létező rendszere. Külön fejezet tárgyalja a nyilas hatalomátvétel hatását a magyar katonai jelvények világára, amely egy eddig kevésbé kutatott és publikált téma. Ugyancsak önálló részt alkot az idegen (szövetséges) államok katonai jelvényeinek megjelenése a Magyar Királyi Honvédségben, illetve ezzel párhuzamosan a magyar katonai jelvények viselése külföldi katonák által. Hangsúlyt kapnak a második világháborús magyar katonai alakulatok jelvényei, különös tekintettel a magyar hadvezetés álláspontjára azok viselhetőségével kapcsolatban. Végül önállóan kerülnek bemutatásra a leventemozgalom jelvényei, a megkívánt történeti és szervezeti háttér felvázolásával. A tanulmány foglalkozik még a jelvények tervezésével, gyártásával, illetve a hozzájuk tartozó papíralapú dokumentumokkal.

A *katalógus* az egyes részterületek kibontása mellett a rendelkezésre álló tárgyi anyag leírását foglalja magában. A tárgyleírások a szokványos múzeumi katalógus-szócikk kritériumait szem előtt tartva készültek. A katalógus tételeihez tartozó képanyag a disszertáció képmellékletében kap helyet, míg ugyanott a teljesség igényével kerülnek bemutatásra a numizmatikai anyaghoz kapcsolódó írásos emlékek (oklevelek, igazolványok, tervrajzok) és korabeli viselési fotók is. A katalógusban minden „jelvénycsalád” bemutatása összefoglaló szövegrésszel kezdődik. Ezek a *tanulmányban* foglaltakhoz képest további részletekkel szolgálnak az adott tárgycsoportokra vonatkozóan, s ugyanúgy elsődleges forrásokon alapulnak, illetve jegyzetekkel vannak ellátva. A katalógus fennmaradó része szabatos tárgyleírásokat tartalmaz.

A disszertáció végén a felhasznált források, illetve a témakörben eddig publikált irodalom jegyzéke kap helyet.

Az értekezés a tárgyakhoz kapcsolódó papíralapú források egyidejű közzétételével újszerűen, a maga komplexitásában kívánja bemutatni a témát, s érzékeltetni: a jelvény több mint a ruházat része, bár kétségtelen tény, hogy küldetését – a megkülönböztetést és a hovatartozás kifejezését – az egyenruházaton tölti be igazán. Mégsem pusztán használati tárgy! Nem elhanyagolandó a jelvények jelképértéke: számos csapatnem és alakulat megkülönböztető jelvényét reprezentációs célokra is használta, mintegy a jelvény személyesítette meg a csapatot. Erre nyújtanak példát a bemutatandó emléktárgyak, nyomtatványok, újságrészletek.

A disszertáció megírásához felhasznált levéltári (irattári) források zömének lelőhelye a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és a HM HIM Központi Irattár volt. A HM HIM Hadtörténelmi Levéltár vonatkozásában ez a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium Elnökség, az Elnöki B. osztály, a 2. r. osztály és a 14. osztály; a M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 1. osztálya; a m. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály; a m. kir. 1. huszár hadosztály harcfegyelm-biztosító törzs és a m. kir. 101. vadászrepülő ezredparancsnokság anyagának kutatását, illetve a Tanulmánygyűjtemény egyes részeinek áttekintését jelentette. A HM HIM Központi Irattárban a legénységi és tiszti személyi anyaggyűjtők közül került több áttekintésre.

A hivatkozott könyvészeti anyagból kiemelhető a Honvédségi Közlöny (és jogutóda, a Honvédségi Rendelet), amely ugyancsak a téma elsődleges forrása. A HM HIM Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményei közül a Numizmatikai Gyűjtemény, a Tárgyi Emlékanyag-gyűjtemény és a Fotóarchívum vonatkozó anyaga, míg a Magyar Nemzeti Múzeumban az Éremtár és a Történelmi Fényképtár anyaga került feldolgozásra. A nyíregyházi Jósza András Múzeum bizonyos tárgyai is megtalálhatóak a katalógusban. A disszertáció egyik jelentős eredménye, hogy lapjain – még ha csak virtuálisan is – első ízben kerültek összegyűjtésre és egységes szempontrendszer szerinti feldolgozásra a témának az ország (és esetenként a világ) különböző pontjain, köz- és magángyűjteményekben szétszórva megtalálható tárgyi és írásos, illetve képi emlékei.

Érdeemes, sőt szükségszerű kitérni arra is, hogy a jelvényeknek milyen megjelenési formái léteznek. A jelvények (nemzeti jelképek, alakulatjelvények) a zászlókon, dobokon, nyeregtakarón, pisztolytáskán és tarsolyon művészien kidolgozott, hímzett változatban, míg a katona fejviseletén és zubbonyán elsősorban fém változatban jelentek meg. Jelen disszertáció célja a Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalom 1938-1945 között használatos *fém* jelvényeinek bemutatása. Bár a tárgyalt korszak magyar katonai és levente egyenruházatán hímzett (szőtt) jelvények is szép számban előfordultak, azoknak ismertetésére – a hímzett és fém kivitelben *egyaránt* létező jelvények kivételével – a dolgozat keretein belül nem kerül sor, amely elsősorban (gyakorlati) muzeológiai okokkal magyarázható. Múzeumi gyűjteményrendszerezési szempontból ugyanis a fémjelvények a numizmatika tárgykörébe tartoznak, míg a hímzett jelvények többnyire (egyen)ruházati tartozéknak számítanak. Gyakorlati szempontból alapvető különbségnek tekinthető, hogy a hímzett jelvények – felvarrásuk után – a ruházat szerves részévé válnak és csak eszközzel távolíthatóak el onnan, míg a fémjelvények egyenruhán való rögzítése általában a jelvények hátán található (tehát a jelvények részét képező) rögzítő alkalmasítással (tű, fémlap, fémnyelv) történik, s csak ritkán felvarrással. Ennek megfelelően eltávolításuk is egyszerűbb, „természetesebb.” A két

csoport megítélése közti különbséghez még hozzájárul, hogy a fémjelvények egészen más alapanyagok felhasználásával és eltérő technikával készülnek, mint a hímzett jelvények. Összességében megállapítható, hogy a fémjelvények tárgyi mivoltukban sokkal „önállóbbak”, mint a végleges helyüket az egyenruhán elnyerő hímzett jelvények.

III.

AZ ÉRTEKEZÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

A megkülönböztető jelek és jelzések régtől fogva fontos szerepet játszottak az emberiség történetében, hiszen általuk vált azonosíthatóvá barát, illetve ellenség. A jelvények azonosító/megkülönböztető funkciója különös fontosságot nyert katonai vonatkozásban. Háborúban, amidőn élet-halál kérdése lehetett, hogy ellenség és szövetséges, vezető és beosztott, tapasztalt katona és újonc kiléte megállapítható legyen, jelentőségük megsokszorozódott. Így az idők során kialakultak a katonai jelzések (jelvények, rangjelzők és egyéb díszítmények).

Osztrák-magyar vonatkozásban a katonai jelvények hőskora a XIX-XX. század fordulója és főként az első világháború időszaka volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében ebben az időben vezették be a legénység teljesítményeinek elismerésére és ösztönzésére az ügyességi kitüntetések (amelyek elnevezésükben *kitüntetések*, külalakjuk alapján azonban valójában *jelvények* voltak), míg a hosszú világháborús frontszolgálat alatt összekovácsolódott alakulatok katonái együvé tartozásuk kifejezésére, saját kezdeményezésre nem-hivatalos, de annál népszerűbb alakulatjelvényeket gyártattak és viseltek. Az első világháborút követő időszak magyarországi eseményei során (a pacifista irányultságú Károlyi-kormányzat idején) először jelentőségüket veszítették a hadseregben korábban használt jelvények, majd (a Tanácsköztársaság hónapjaiban) a közéletben és a haderőben egyaránt megjelentek új, a nemzeti szimbólumrendszer elemeitől teljesen idegen jelképek: a szovjet mintára átvett ötágú vörös csillag, illetve a sarló és a kalapács, amelyek a jelvények útján a polgári és a katonai ruházaton is helyet kaptak.

Az 1918–1920 közötti zűrzavaros történelmi periódust követően hivatalba lépő államfő, Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett új korszak kezdetét a szimbólumok terén végbement „rendszerváltozás” is jelezte. Az új politikai rezsim jelképtárában szereplő hagyományos nemzeti szimbólumok (a magyar Szent Korona, a kettőskereszt, a turul) egyfelől a szovjet jelképek ellenpontjaként, másrészt az új rendszer ideológiai hátterének kifejezéseként, a keresztény-nemzeti jelleg hangsúlyozásaként jelentek meg. Természetes,

hogyan az újjáalakuló magyar haderő (a Nemzeti Hadsereg, majd 1922-től Magyar Királyi Honvédség) is ezeket a tradicionális, a társadalmi kohéziót és identitást biztosító és kifejező, történelmi folytonosságot sugalló jelképeket alkalmazta egyenruházatán. Az új nemzeti hadsereg jelvényeinek egy részét az Osztrák-Magyar Monarchián belüli Magyar Királyság fegyveres erejétől örökölte. Ilyen volt például az ügyességi kitüntető jelvények családja. Ugyanakkor teljesen új tervezésű, hangsúlyozottan a magyar nemzeti jelleget sugárzó katonai jelvényként jelent meg például az egyes fegyvernembeli csapatoknál szolgálatot teljesítő tisztek megkülönböztetésére 1920-ban rendszeresített csapattiszti jelvény. A jelvények tehát egyrészt az 1918 előtti és az 1920 (1922) utáni Magyar Királyi Honvédség jogfolytonosságát tükrözték, másrészt az új magyar nemzeti haderő önállóságának kifejezőeszközei voltak. Ez utóbbi szerepük – érthető módon – az idő előrehaladtával egyre erőteljesebbé, majd szinte kizárólagossá vált.

Darányi Kálmán miniszterelnök 1938. március 5-én Győrött nagyarányú fegyverkezési program megindítását jelentette be. Ezzel – a trianoni békediktátum korlátozásait figyelmen kívül hagyva – Magyarország rohamos ütemű, nyílt fegyverkezésbe kezdett, amely burkolt formában és kisebb mértékben már korábban is folyt. Az 1938. augusztusában aláírt blei egyezményvel végül a Kisantant is hivatalosan elismerte Magyarország katonai egyenjogúságát. Miután elhárultak a nemzetközi jogi akadályok a magyar fegyveres erők fejlesztésének útjából, számos új, illetve addig csak „rejtve” létező fegyver- és csapatnem jött létre hivatalosan a Magyar Királyi Honvédség keretei között. A szervezeti változások szükségessé tették a magyar katonai jelvények rendszerének felülvizsgálatát és megújítását is. A Honvédelmi Minisztériumban kialakult hivatalos álláspont szerint az egyes csapatnemeket jelvényekkel kellett egymástól megkülönböztetni, ezzel is elősegítendő a csapatszellem erősödését.

1938 után szinte az alapoknál kezdték a haderő jelvényrendszerének megalkotását. A fegyverkezési egyenjogúság helyreállítása tehát a jelképek vonatkozásában is új fejezetet nyitott a magyar hadak történetében. Néhány esetben ugyan még visszanyúltak a közös múlt, az osztrák-magyar fegyveres erők jelvényvilágához (külalak és funkció tekintetében például a határvadász és hegyi csapatok jelvényei, vagy a tábori- és csapatcsendőr jelvények esetében), összességében azonban új szimbólumok kerültek alkalmazásra a második világháború végéig rendszeresített különféle magyar katonai jelvényeken.

Az 1938 és 1945 között a Magyar Királyi Honvédség tagjai számára bevezetett jelvényeket az alábbi fő csoportokra lehet bontani: *csapatnemjelvények*, *ügyességi-* és

teljesítményjelvények, szolgálati jelvények, sportjelvények, különféle megkülönböztető jelvények és nem-hivatalos *alakulatjelvények*.

Egyedi jelvényekkel különböztették meg azokat a csapatnemeket, amelyeknek „különösen nehéz béke és háborús szolgálatuk” indokolta ezt. Ennek értelmében *csapatnemjelvényt* viseltek az ejtőernyősök, a hegyi- és határvadász alakulatok katonái, a gyorsfegyvernemnél a harckocsizó, páncélgéppágyús, páncélgépkocsizó, páncéltörő ágyús és a gépkocsizó lövész csapatnemhez tartozók, illetve a rohamtüzérek. Ezek egy része a Honvédségi Közlöny lapjain hivatalosan rendszeresítésre került, míg másokat ilyen módon hivatalosan nem rendszeresítettek, de az egyenruhán viselték a katonák.

Az *ügyességi jelvények* a kiképzés során elért eredmények elismerésére szolgáltak. Az Osztrák-Magyar Monarchia haderejétől megörökölt, s a Horthy-korban – számos módosítás alkalmazásával – mindvégig használatos ügyességi jelvények rendszere az 1930-as évek második felére jelentősen kibővült. Ezért a honvédelmi miniszter elrendelte a jelvények számának lecsökkentését. Az ügyességi jelvények új rendszerét 1944-re dolgozták ki. Az ugyancsak 1944-ben bevezetett *teljesítményjelvényekkel* a számokban kifejezhető harctéri tevékenységet díjazták (például a kilőtt harckocsik, lelőtt repülőgépek, felszedett aknák száma alapján).

A *szolgálati jelvények* (határvadász őrsparancsnoki jelvény; a tábori csendőrök és csapatcsendőrök által járőrszolgálatban viselendő tábori csendőr- és csapatcsendőr jelvények) a szolgálati alkalmazást tüntették fel.

A *sportjelvények* a honvédség tagjainak a sport terén elért eredményeit juttatták kifejezésre. A Magyar Királyi Honvédség *megkülönböztető jelvényei* közé tartoztak például a hadszíntéren tevékenykedő haditudósítók jelvényei, s az egyenruhával el nem látott honvédek és a munkaszolgálatosok 1944 nyarán rendszeresített megkülönböztető fémjelvényei. A Magyar Királyi Honvéd Légierőnél a pilóták és megfigyelők kaptak külön jelvényt.

A korszak nem-hivatalos *alakulatjelvényeit* a katonák elméletileg kizárólag polgári ruhán viselhették volna, a gyakorlatban azonban előfordult, hogy azokat az egyenruhára is feltűzték.

A Horthy-kor magyar katonai jelvényrendszerének alakulását a „monarchiás” előképek mellett más tényezők is befolyásolták. Így – különösen az 1930-as évek végétől, az 1940-es évek elejétől kezdve, majd még határozottabban a Magyar Királyi Honvédség második világháborús alkalmazása következtében – jelentős német hatások érték. Ez elsősorban azt jelentette, hogy a német szövetséges által a katonák (harctéri) teljesítményének elismerésére és egyúttal ösztönzésére adományozott jelvények, jelvénycsaládok magyar

viszonyok közötti alkalmazására több javaslat, kísérlet történt. Erre a befolyásra korabeli utalások találhatók a sportügyességi jelvények és a később – már a nyilas hatalomátvételt követően – alapított teljesítményjelvények esetében.

A disszertációban a Magyar Királyi Honvédség jelvényei mellett a leventemozgalom jelvényeinek bemutatására is sor kerül. A honvédelemről szóló 1939:II. törvénycikk a honvédelmi kötelezettségek közé sorolta a leventemozgalomban való részvételt a 12–23 éves korosztály számára. A törvény végrehajtására vonatkozó utasítás szerint a leventeifjak egyenruhájuk részeként leventejelvényeket, illetve – a kiképzés során elsajátított elméleti és gyakorlati ismeretekről való bizonyoságtétel után – korcsoportjuknak előírt leventeprobajelvényeket viselhettek. 1941. augusztus 1-jével az ifjúság honvédelmi nevelése és testnevelése országos szinten egységes vezetés és irányítás alá került. Ezzel a leventemozgalom átszervezése is megkezdődött. A haderőn kívüli kiképzés feladatát is ellátó leventeintézmény keretein belül vízi és műszaki-, híradó-, gyorslevente-, ejtőernyős- és repülőképzés indult meg, s ennek megfelelő alakulatok is felállításra kerültek. A különleges kiképzésben részesült leventék a felkészítő tanfolyamok végén próbára jelentkezhettek, amelynek sikeres teljesítése esetén a megfelelő kiképzési jelvényeket ítélték oda számukra.

A leventemozgalom terén kifejtett eredményes munkásság jutalmazására háromfokozatú levente díszjelvény került bevezetésre és adományozásra. 1943 márciusában hadiárva leventejelvényt rendszeresítettek a hadiárva leventeifjak megkülönböztetésére és kitüntetésére, 1944 szeptemberében a honvédelmi miniszter leventenevelő tiszti jelvényt alapított.

A katonai jelvények – egy olyan eseménydús korszakban, amelyben kiemelt szerepet játszottak a különféle jelképek – a vizuális kommunikációnak is fontos eszközei voltak. Rendszerük szoros összefüggésben állt egyúttal a hadsereg szervezetével, és a struktúra változásai tükrözték a haderőben végbemenő, sőt – a nyilas hatalomátvétel esetében például – a politikában lezajlott változásokat is.

Az osztrák-magyar haderő hagyományaitól és a német hatástól eltekintve a korszak magyar jelvényei leginkább a nemzeti jelleget tükrözték mind külalak, mind eszmeiség, mind az adományozás és viselés szabályai tekintetében. Nem véletlen, hogy az 1989-1990-es rendszerváltozást követően a magyar fegyveres testületek jelvény- és jelképrendszerének kialakításakor az illetékesek számos ötletet merítettek a Horthy-kori katonai jelvények világából.

A fegyveres erők tagjai minden korban örömmel hordták a kitüntető és megkülönböztető jelvényeket, hiszen azok felkeltették a külvilág érdeklődését, s kifejezésre

juttatták viselőjük rátermettségét, valamint a mögötte álló komoly intézményi háttérrel. A jelvények tehát tárgyi mivoltukon túlmutatva, eszmeiségük által a társakkal egybekötötték, érdemeikről számot adva öntudatosabbá tették a katonákat.

IV.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

- A 3. (finnszvági) télharc-tanfolyam emlékjelvénye, 1942. = *Az Érem* 2007/1. 41-43. o.
- A magyar 1. tábori páncélososztály 1943-as téli harcainak emlékjelvénye. Jelvényviselési problémák a m. kir. Honvédségben a második világháború idején. = *Hadtörténelmi Közlemények* 2005/1-2. 215-231. o.
- A Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalom jelvényeinek rendszere, 1938-1945. = *Hadtörténelmi Közlemények* 2008/1. 39-67. o.
- A magyar királyi honvédség teljesítményjelvényei, 1944-1945. = *Numizmatikai Közöny* CIV-CV. évfolyam (2005-2006). Budapest, 2006. 141-152. o.
- A m. kir. 52. honvéd gyalogezred alakulatjelvénye (1942). = *Az Érem* 2006/1. 25-26. o.
- Ejtőernyős ügyességi és csapatjelvények Magyarországon, 1939-1945. = *Numizmatikai Közöny* CII-CIII. évfolyam (2003-2004). Budapest, 2004. 131-139. o.
- Magyar ejtőernyős ügyességi jelvények adományozása német tiszteknek 1941-ben. = *Az Érem* 2005/2. 26-29. o.
- Magyar katonai jelvények a második világháborúban. = Ravasz István (szerk.): „...és újfent hadiidők!” (Avagy: a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945. Budapest, 2005. 321–324. o.
- Rohamcsapatjelvények az Osztrák-Magyar Monarchia haderejében. = Bacsoni Tamás – Kiss Gábor – Sallay Gergely Pál – Számvéber Norbert: Halálfejes katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916-1918. Budapest, 2006. 43–53. o.